

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата соціологічних наук, доцента, доцента кафедри психології Національного університету «Запорізька політехніка»

Стадник Альони Георгіївни

на дисертаційну роботу

НАБОКОВОЇ Анни Сергіївни

«Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: філософський вимір»

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

Актуальність обраної теми.

Тема дисертаційного дослідження «Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: філософський вимір» є надзвичайно актуальною оскільки Україна перебуває в стані трансформації, що передбачає утвердження демократичних цінностей, розвиток громадянського суспільства та інтеграцію в європейський простір. У цьому контексті формування активного, свідомого та відповідального громадянина є одним із ключових завдань системи вищої освіти. Сучасні виклики – агресія РФ, інформаційні маніпуляції та глобалізаційні процеси, вимагають від українських громадян не лише знань, а й глибоких ціннісних орієнтирів, здатності критично мислити та діяти на благо суспільства. Цілком очевидно, що без сформованої громадянської компетентності, що ґрунтується на міцній аксіологічній базі, неможливе повноцінне функціонування демократичної держави та ефективна протидія зовнішнім і внутрішнім загрозам. Разом з тим, перехід освітньої парадигми від суто знаннєвої моделі до компетентнісного підходу означає, що акцент робиться не лише на засвоєнні інформації, а й на формуванні здатностей, які дозволяють особистості успішно функціонувати в суспільстві. Однак, незважаючи на це, залишається недостатньо вивченою роль ціннісних орієнтирів (аксіологічних детермінант) у процесі розвитку громадянської компетентності, визнається однією з ключових, наскрізних компетентностей, яка має інтегруватися в усі освітні програми ЗВО. Філософський вимір дозволяє виявити універсальні та культурно-специфічні аспекти цінностей, що лежать в основі громадянської компетентності, а також розкрити механізми їхньої інтерналізації здобувачами вищої освіти. Тому існує нагальна потреба в розробці філософсько-методологічних засад, які дозволять ефективно інтегрувати ціннісний вимір у освітній процес з метою розвитку громадянської компетентності. Незважаючи на очевидну важливість, проблема аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти є недостатньо розробленою як на теоретичному, так і на прикладному рівнях. Наявні у науковому обігу дослідження здебільшого зосереджуються на педагогічних аспектах формування громадянської компетентності або ж на загальнотеоретичних проблемах аксіології. Відсутність цілісного філософського осмислення взаємозв'язку між цінностями та громадянською компетентністю створює прогалину в науковому знанні, яку покликане заповнити дане дисертаційне дослідження.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження «Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти:

філософський вимір» визначається гострою потребою суспільства у формуванні нового покоління громадян, здатних до активної та відповідальної діяльності на основі глибоких ціннісних орієнтирів, а також недостатньою науковою розробленістю цієї проблематики в контексті філософії освіти.

Метою дисертаційного дослідження є визначенні та обґрунтуванні конструктивного потенціалу аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів. Дисертація виконана у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького на кафедрі кафедри соціології та філософії та є частиною планових науково-дослідних робіт факультету суспільно-гуманітарних наук і права МДПУ імені Богдана Хмельницького в межах комплексних тем кафедри соціології та філософії «Аксіологічні засади модернізації стратегій сучасної вищої освіти України» (ДРК № 0121U108573) 2021-2025р.р.; «Етнічні спільноти і спільність як запорука консолідації в боротьбі з рашистською ідеологією та збройною агресією» (ДРК № 0123U103115) 2023-2025р-р; плану науково-дослідної роботи факультету фізичної культури, спорту та психології в межах комплексної теми кафедри психології «Психологічні засади актуалізації ресурсності та життєстійкості особистості: концептуалізація та розвиток» (ДРК № 0121U110568) 2021-2023 р.р.

Тема дисертації затверджена на Вченій раді природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 3 від 25.10. 2019 р.).

Наукова новизна роботи.

На основі аналізу теоретико-методологічних засад сучасної аксіологічної науки та матеріалів низки міждисциплінарних досліджень розвитку громадянської компетентності особистості здобувачів освіти в ЗВО України Анною Сергіївною охарактеризовані основні спрямування сучасних досліджень ціннісно-мотиваційних чинників впливу на розвиток громадянських якостей здобувача вищої освіти і обґрунтовано аксіологічну детермінанту як провідний чинник розвитку громадянської компетентності *Homo educandus*.

Авторкою дисертаційного дослідження вперше здійснена експлікація аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти як процесу створення нового знання та його практичного застосування, що базується не лише на ціннісному підході в педагогіці, а й на гуманістичних ціннісних орієнтаціях, які забезпечують активність реалізації системи громадянських цінностей в освітньо-педагогічному процесі в ЗВО й обґрунтування аксіологічно орієнтованого філософського супроводу здобуття знань, практичних умінь, навичок та досвіду громадянської компетентності в процесі реалізації освітніх програм і позанавчальних практик, як цілісного смислогенезу освітніх траєкторій і стратегій громадянського зростання здобувачів вищої освіти у культурно-освітньому просторі ЗВО

Практичне значення. Наукові результати здійсненого дослідження відповідають вимогам оптимізації і гармонізації демократичного життя суспільства, придатні для формування стратегем розвитку сучасної освіти і громадянського єднання українського суспільства на сучасному етапі розвитку. Матеріали і висновки можуть бути використані у підготовці освітньо-

професійних програм розвитку громадянської компетентності здобувачів різних спеціальностей, силабусів освітніх компонентів, програм і планів науково-освітніх заходів з розвитку громадянського суспільства, а також при розробці навчально-методичних посібників та у самоосвітній діяльності здобувачів.

Положення дослідження розширюють можливості наукового супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів до філософського світорозуміння, надають аксіологічній детермінанті критеріальної переконливості філософської рефлексії для гуманістичного змістового наповнення і педагогічного моделювання процесів особистісного і соціального розвитку здобувачів вищої освіти.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для організації освітнього процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів в закладах вищої освіти, а також при розробці навчально-методичних посібників та у самоосвітній діяльності здобувачів.

Структура роботи відображає послідовність розв'язання основних завдань дослідження. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань, із них – 59 іноземними мовами) та 1 додатку. Загальний обсяг роботи становить 219 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 180 сторінках. Роботу ілюстровано 2 таблицями.

У першому розділі «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФСЬКОГО ВИМІРУ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ» наведено огляд сучасної наукової літератури з питань розвитку громадянської компетентності здобувачів засобами вищої освіти, стан і рівень сучасних підходів до вивчення феномену громадянської компетентності у структурі компетентісно орієнтованого соціально-гуманітарного знання та педагогічного супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти.

На основі аналізу законодавчих і нормативних документів, наукових досліджень та актуальних соціальних практик Анною Сергіївною актуалізується поточний стан і наявні проблеми у впровадженні концепції розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти, обґрунтована стратегічна важливість соціальних та громадянських компетенцій в освіті. Констатується, що на сучасному етапі важливим стратегічним напрямом освіти є набуття здобувачами вищої освіти соціальних та громадянських компетенцій, як умови створення можливостей для успішного функціонування молоді в плюралістичному суспільстві, де ключовими є співпраця та взаємодія. Встановлено ключові елементи набуття цих компетенцій (інноваційне освітнє середовище, що стимулює креативність та суб'єктність, освітні засоби і педагогічні технології навчання, що сприяють розвитку критичної грамотності. Розглянуті актуальні методологічні підходи до розвитку громадянської компетентності здобувачів, як засобу протидії загрозам та викликам сучасності, зокрема виявлено значення ціннісних орієнтацій у громадянській освіті, **акцентовано увагу на важливості соціально-філософського дослідження змін ціннісних орієнтацій як фактора, що впливає на якість громадянської освіти студентської молоді.** Цей вплив розглядається на індивідуально-суб'єктивному, національно-культурному та громадсько-політичному рівнях становлення особистості здобувача. Встановлено, що експлікація аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти передбачає

трансдисциплінарність досліджень, універсально-етичне обґрунтування кожної запропонованої позиції, контекстуальне аксіологічне наповнення методологем дослідження і супроводу розвитку громадянської компетентності за рахунок досвіду життєвого світу і діалогічних практичних інтеракцій; розкриття ціннісного потенціалу культурно-освітнього простору ЗВО як субстанційного і реляційного феномена, оскільки громадянська культура і компетентність майбутніх фахівців безпосередньо детермінована якістю формування всього комплексу загальних, фахових компетентностей і соціальних компетентностей. У даному контексті цілком доречним, на нашу думку, є акцент дослідницької уваги на використанні широкої низки матеріалів вітчизняних і зарубіжних соціально-психологічних і соціологічних досліджень.

Продуктивне використання матеріалів зазначених міждисциплінарних напрацювань дозволило Анні Сергіївні дійти системного висновку, щодо імплементації аксіологічного виміру у громадянській освіті здобувачів вищої освіти українських ЗВО в умовах війни, як комплексного завдання поєднання програм розвитку критичного мислення та імплементації в навчальні процеси новітніх розробок, що ґрунтуватимуться на холістичній парадигмі пізнання, органічно поєднуючи підходи філософії, соціології, історії, політології, психології, права, педагогіки, та інших галузей суспільних і гуманітарних наук, що забезпечить всебічне осягнення і успішне застосування набутих компетентностей в громадянському житті й суспільній практиці здобувачів вищої освіти.

У другому розділі «АКСІОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА У ФІЛОСОФСЬКИХ ВИМІРАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ» розкривається ціннісний потенціал аксіологічної філософської рефлексії для створення нового знання і використання його у практиці громадянської освіти і розвитку громадянської компетентності через імплементацію у педагогіку, що сприяє активності усіх ланок освітньої системи збереження, трансляції та відтворення громадянських цінностей засобами вищої освіти. Дисертанткою визначено, що сутнісними характеристиками становлення громадянина в сучасних умовах є функціональна грамотність у сфері соціальних відносин, тобто сформованість громадянських компетенцій, розвинена комунікативна культура та особистісні якості – громадянськість, патріотизм, толерантність. Встановлено, що філософська настанова є значущою складовою громадянської освіти і громадянської культури щодо регулювання ціннісно-сміслового ставлення людини до громадянських чеснот як до духовно-морального обов'язку, як цілісного сприйняття себе в єдності соціального, громадянського та індивідуально-особистісного. Отримані дані аналізу дозволяють авторці дійти висновку щодо потреби осмислення складної і динамічної організації суб'єктних аспектів соціальних відносин у освітньому просторі ЗВО засобами філософської рефлексії та інтерпретацій для доповнення методологем дослідження громадянської компетентності досвідом життєвого світу здобувачів, їх практичної участі у громадянському житті. Вищенаведене засвідчує, що аксіологічна детермінанта може стати вагомим чинником розвитку громадянської компетентності здобувачів, та потужним інструментом соціалізації, що залучає молодь до активної участі в суспільстві та протидіє політичній апатії, за умови дотримання ключової ідеї – цей супровід має стати зміцненням освітнього процесу, як середовища і засобу особистісного зростання здобувачів, що ґрунтується на внутрішніх потребах, інтересах та

цінностях людини, оскільки цінність особистості визначається її самореалізацією, а не лише знаннями.

У третьому розділі «ФІЛОСОФСЬКИЙ СУПРОВІД ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦІНІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТИРІВ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО ЄДНАННЯ» Анною Сергіївною здійснено ґрунтовний аналіз практичного втілення філософських вимірів у розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти в сьогоdnішніх обставинах. Зокрема, встановлено, що аксіологічна детермінація процесу здобуття освіти в ЗВО має ґрунтуватись насамперед на наступних компонентах:

- розвиток критичного мислення здобувачів(до освітніх програм мають входити курси з філософії, етики, та історії війни, які сприятимуть оволодінню здобувачами практичних навичок критичного мислення, що забезпечить розвиток світоглядної компетентності здобувачів, як компоненти громадянської, глибоким розумінням складності війни та її впливів на суспільство і особистість);

- розробка і змістове наповнення програм мирної освіти (програми, що дають уявлення здобувачам про можливості мирного вирішення конфліктів і ненасильницьких підходів до комунікації, про альтернативу різним формам мілітарної ідеології і сприятимуть розвитку компетенцій культури миру та толерантності);

- розвиток аксіологічного міждисциплінарного підходу(вивчення війни та її впливу на суспільство потребує міждисциплінарних підходів, що поєднують підходи філософії, соціології, історії, політології, психології, права, педагогіки, та інших галузей суспільних і гуманітарних наук, і що забезпечить компетентність здобувачів вищої освіти у громадянському житті і успішне застосування набутих компетентностей в суспільній практиці).

Авторка констатує необхідність практичного втілення розглянутих підходів та імплементації аксіологічного виміру у громадянській освіті здобувачів вищої освіти українських ЗВО в умовах війни, що мають поєднувати в собі розвиток критичного мислення здобувачів(що створить знаннєву базу усвідомлення складності війни та її ціннісних впливів на суспільство); розвиток концепту мирної освіти, спрямованої на мирне вирішення конфліктів і ненасильницьку комунікацію(як альтернативи мілітарної ідеології); розвиток інтердисциплінарного підходу, заснованого на голістичній методології (забезпечить всебічне осягнення і успішне застосування набутих компетентностей в громадянському житті й суспільній практиці здобувачами вищої освіти).

Таким чином, на основі аналізу теоретико-методологічних засад сучасної аксіологічної науки та матеріалів низки міждисциплінарних досліджень розвитку громадянської компетентності особистості здобувачів освіти в ЗВО України авторкою обґрунтовується дієвість ціннісно-мотиваційних чинників впливу на розвиток громадянських якостей здобувача вищої освіти. Оскільки саме розвиток та збагачення інтелектуальних і творчих можливостей молоді є ключовим технологічним принципом формування та відтворення соціальних зв'язків, що сприяє набуттю молоддю автономності та унікальності, завдяки яким вона стає здатною до саморозвитку громадянської компетентності, зокрема звільнятися від безумовного впливу зовнішніх соціокультурних факторів і самостійно визначати та планувати свою громадянську поведінку, авторка цілком слушно, на нашу думку, відносить аксіологічну детермінанту до провідних чинників розвитку громадянської компетентності Homo educandus.

Висновки до розділів та загальні висновки відображають основні результати дослідження, розв'язання поставлених завдань та досягнення визначеної мети. Звернення дослідниці до аналізу впливу змін у всіх елементах суспільного життя і збагачення освіти смислами буття людини, її ціннісними орієнтирами та аксіологічною методологією формування у підростаючого покоління здатності оцінювати результати діяльності за гуманістичними критеріями, переконливо засвідчує можливості культурно-освітнього простору українських ЗВО щодо застосування аксіологічних компонентів розвитку громадянської компетентності освітніми засобами та продуктивного моделювання відповідних освітньо-наукових, освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи:

1. Одним з базових елементів розвитку громадянської компетентності дисертантка вказує ціннісне переживання людиною своєї приналежності до спільноти громадян певної держави (Розділ I. с. 77). Доречно буде почути думку авторки, які саме аспекти соціально-наукового дискурсу сьогодення містять найбільший потенціал і можливості творення нових знань здобувачів в контексті сприяння розвитку громадянської ідентичності засобами філософії?

2. Опираючись на матеріали досліджень розвитку соціальної компетентності, в роботі констатується, що освітні елементи програм, які опираються на соціально-психологічні та соціологічні засоби кореляції і супроводу процесів навчання в ЗВО, підвищують соціальну активність і компетентність здобувачів, та безпосередньо впливають на зростання їхньої моральної свідомості, набуваючи етичного значення (Розділ I. с. 66). Чим може, на думку автора, посприяти поглиблення міждисциплінарного супроводу філософським аспектам аксіологізації процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів?

3. Авторка наводить особливості і відмінності кількох галузевих теоретичних підходів до дослідження розвитку громадянської компетентності здобувачів (зокрема, соціологічний, психологічний, педагогічний та соціально-педагогічний) (Розділ I. с. 83-84). У чому полягає голістична функція філософського виміру аксіологічної детермінанти щодо координації цих підходів?

4. На нашу думку, авторкою недостатньою мірою розкрита і відрефлексована дискусійна теза, згідно якої педагогічна предметність у моделюванні умов розвитку громадянської культури часто залишає за межами дослідницького пошуку філософський зміст аксіології не тільки як системи норм, правил, ідеалів, ціннісних регуляторів взаємодії людини зі світом, але й як методології ціннісно-сміслової діяльності (Розділ II. С. 101-102).

5. Підрозділ 3.1 має назву «Експлікація аксіологічного підходу як головний конструктор розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти», що не вказує належним чином на специфіку змісту. Слушним, на нашу думку, в контексті голістичного підходу було б розширення змісту до «головний системний конструктор».

6. У розділі 3 автор слушно стверджує, що «Громадянська світоглядна культура визначає одночасно споглядально-оцінне та діяльне, творче ставлення людини до світу» а «Розуміння є відправною точкою цього освоєння» (Розділ III.

с. 147). Бажано уточнити, які саме підходи дисертантці вбачаються найбільш перспективними для дослідження такої багатоаспектної проблеми, як розвитку громадянської культури, як основи для розвитку громадянської компетентності здобувачів у культурно-освітньому континуумі?

7. «Як поліфункціональний соціальний інститут, вищий навчальний заклад має значний, але недостатньо реалізований потенціал розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти» (Розділ III. с. 155). Бажано більш детально розкрити, які саме системні чинники на сьогодні відіграють ключову роль в успішному розвитку громадянської компетентності, і ширше – громадянської культури української студентської молоді, і яка роль відводиться у цьому процесі філософії.

Висновок щодо дисертаційної роботи. Дисертаційна робота «Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: філософський вимір», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія Набоковою Анною Сергіївною є самостійною науковою роботою авторки, працею високого професійного рівня. У дисертаційній роботі використано ідеї та положення, що є результатом особистого наукового пошуку здобувачки. Висновки, положення наукової новизни одержані авторкою самостійно. Основні положення дисертації обговорювались на науково-теоретичних семінарах кафедри історії, археології і філософії, кафедри соціології та філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; результати дослідження оприлюднено у доповідях на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності

Достовірність та новизна результатів обґрунтовується дисертантом у низці наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, а повнота їх викладу представлена в опублікованих працях. Набокова Анна Сергіївна в своїй роботі дотримується принципів академічної доброчесності, що підтверджено офіційною довідкою.

Публікація основних результатів дисертації. Результати досліджень, згідно до вимог дисертацій доктора філософії, достатньо повно опубліковані у наукових виданнях. Робота апробована на конференціях національного та міжнародного рівнів. Основні матеріали дисертаційної роботи опубліковані у 8-ми наукових працях, із них 5 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, 3 – репрезентовані у матеріалах наукових конференцій.

Під час ознайомлення та аналізу дисертаційного дослідження Набокової Анни Сергіївни не виявлено значущих недоліків, які могли б зменшити його цінність. Зроблені зауваження ніяким чином не впливають на наукову та науково-практичну цінність дисертаційної роботи і належать до питань для дискусії під час захисту. Всі основні висновки роботи достатньою мірою базуються на отриманих результатах і відображають основні положення дисертації.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що за своєю актуальністю, значним обсягом виконаного дослідження, науковою новизною, достовірністю одержаних результатів, обґрунтованістю висновків, оформленням роботи, дисертація Набокової Анни Сергіївни ««Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: філософський вимір»» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня про присудження

ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року та «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 502 від 19 травня 2023 року, а її авторка – Набокова Анна Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія.

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Саша

Альона Стадник *В. Кузьменко*